

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ И ОРГАНИЗАЦИЈА ГРЧКИХ МАНАСТИРА ПО ЈУСТИНИЈАНОВУ ПРАВУ.²

ИЗВОРИ

Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondainis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes. Ediderunt Theodorus Mommsen et Paulus M. Meyer. I 1, 2. II. Berolini 1905.

Codex Justinianus. Rec. Paulus Krüger. Berolini 1900.

Imp. Justiniani PP. A, novellae quae vocantur. Ed. C. E. Zachariae a Lingenthal. I. II. Lipsiae 1881.

Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Ed. J. Dom Mansi t. VIII. Florentiae.

Die Kanones der wichtigsten altkirchlichen Concilien. Hrsg. von Dr. Friedrich Lauchert. Freiburg i. B. und Leipzig 1896.

¹ »quando nec oblatio sanctificari illic possit ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per ejus orationes et preces prosit qui Dominum ipse violavit!« --- Migne, s. l. t. 4. col. 392.

² Наслов предавања, које је писац имао одржати 14. априла 1927 у III. секцији (историја цркве) другог међународног конгреса за византијске студије, али је због заузетости у канцеларији припремног одбора за исти конгрес морао одустати од држања објављеног предавања.

Apophthegmata patrum ed. J. P. Migne P. gr. 35 71—440.

Basilii Magni regulae fusius tractatae ed. J. P. Migne P. gr. 31, 889—1052.

Basilii Magni regulae brevius tractatae ed. J. P. Migne P. gr. 31, 1052—1305.

Callinici de vita s. Hypatii liber edd. Seminarii Philologorum Bonnensis Sodales. Lipsiae 1895.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Abraamii ed H. Grégoire, La Vie de St. Abraamios par Cyrille de Skythopolis, Revue de l'Instruction publique en Belgique t. 49, 5e livraison (1906). Bruxelles p. 281—297.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Cyriaci abbatis confessoris in Palaestina, A. A. SS. Sept. VIII 147—58.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Euthymii abbatis ed. Jac. Loppin in Analecta graeca I (Lutetiae Parisiorum) 1—99.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Johannis episcopi et hesychastae laurae s. Sabbae. AA. SS. Maii III 16x—21; 3e ed. 14—18.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Sabbae ed. J. B. Cotelerius, Ecclesiae graecae monumenta. III (Parisiis 1686) 220—376.

Cyrilli Scythopolitani vita s. Theodosii ed. H. Usener, Der hl. Theodosios. Schriften des Theodoros und Kyrillos. Leipzig 1890.

Gerontii vita s. Melaniae. Analecta Bollandiana 22 (1903) 7—49.

Hieronymi et Sophronii vita s. Hilarionis ed. A. Παπαδόπουλος Κεραμέος, 'Ανάλεκτα τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας (Πετρούπολις) VI p. 82—136.

Johannis Cassiani De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis libri 12. Migne P. lat. 49, 53—476.

The Lausiaca History of Palladius ed. by E. C. Butler I—II. Cambridge 1898—1904.

Palladius und Rufinus. Ein Beitrag zur Quellenkunde des ältesten Mönchtums. Texte und Untersuchungen von Erwin Preuschen. Giessen 1897.

Procopii Caesariensis historia quae dicitur arcana ree. Jac. Haury. Lipsiae 1906.

Socratis historia ecclesiastica. Migne. P. gr. 67, 29 sqq.

Sozomeni historia ecclesiastica. Migne P, gr. 67, 843 sqq.

Les saints stylites par Hippolyte Delehaye (Текстови житија). Bruxelles —Paris, 1923.

Theodoret Kirchengeschichte hrsg. von Leon Parmentier. Leipzig 1911.

Theodoreti Φιλόθεος ἱστορία ἢ ἀσκητικὴ πολιτεία. Migne P. gr. 882, 1283 sqq.

Theodori encomion in s. Theodosium ed. H. Usener, Der hl. Theodosios. Schriften des Theodoros und Kyrillos. Leipzig 1890.

Л И Т Е Р А Т У Р А

Ham. S. Alivisatos, Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian. Berlin 1913.

Wilh. Bousset, Apophthegmata. Studien zur Geschichte des ältesten Mönchtums. Aus dem Nachlass herausgegeben von Theodor Hermann und Gustav Krüger. Tübingen 1923.

P. von Cauwenbergh, Etude sur les moines d'Egypte depuis le concile de Chalcedoine (451) jusqu'à l'invasion arabe (640) — Paris 1910.

Ch. Diehl, Une charte lapidaire du VI. s. Extrait des Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres. Paris 1894.

R. Génier, Vie de St. Euthyme (377—473). Paris 1909.

Jos. Hefele, Histoire des conciles. Nouvelle traduction française corrigée et augmentée de notes critiques et bibliographiques par Dom H. Zeclercq t. II, 2 partie. Paris 1908.

Karl Holl, Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum. Leipzig 1898.

Aug. Knecht, System des Justinianischen Kirchenvermögensrechtes (- Kirchenrechtliche Abhandlungen hrsg von Dr. U. Stutz. 22 Heft). Stuttgart 1905.

Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur. 2. Aufl. München 1897.

Paul Zadeuze, Etude sur le cénobitisme pakhmien. Louvain 1898.

Dom H. Leclercq, Cénobitisme. Dict. Arch. Chrét. 2., 1910, 3049—3248.

Joh. Leipoldt, Schenute von Atripe und die Entstehung des nationalägyptischen Christentums. (- Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur hrsg. von O. v. Gebhardt und Ad. Harnack. N. F. X Bd. 1 H.). Leipzig 1903.

Jean Maspero, Histoire des patriarches d'Alexandrie depuis la mort de l'empereur Anastase jusqu'à la réconciliation des églises jacobites (518—616). Paris 1923.

E. F. Morison, St. Basil and his rule. Study in early monasticism. Oxford 1912.

Wald Nissen, Die Regelung des Klosterwesens im Rhomäerreich bis zum Ende des IX. Jahrhunderts (I. Die Gründung des Klosters, § 1. Die Klosterarten. § 2. Die Sicherung des Bestehens des Klosters. § 3. Die Erbauung des Klosters. II. Die Aufnahme in die Klostergemeinde § 1. Die Vorbedingungen für die Aufnahme. § 2. Die Aufnahme). Hamburg 1897.

Δημ. Α. Πετρακάκου, Οι μοναχικοί Θεσμοί ἄν τῆ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῆ ἐκκλησίᾳ. I (до incl. Βас. Βел.). Ἐν Λειψία καὶ Αθήναις 1907.

Gust. Pfannmüller, Die kirchliche Gesetzgebung Justinians hauptsächlich auf Grund der Novellen. Berlin 1902.

Rich. Reitzenstein, Des Athanasius Werk über das Leben des Antonius. Heidelberg 1914.

Rich. Reitzenstein, Historia Monachorum und Historia Lausiaca. Göttingen 1916.

Steph. Schiwietz, Das morgenländische Mönchtum. I. II. Mainz 1904.

Otto Stahlin, Die altchristliche griechische Litteratur. S. A. aus Wilh. v. Christs Geschichte der griechischen Litteratur. II. Teil, 2 Hälfte. 6. Aufl. München 1924.

Манастири су у прво време свога постојања налазили се ван сфере правне црквене организације; између манастира и локалне црквене власти, на чијој су јурисдикционој територији дотични манастири лежали, нису постојале никакве везе јуристичке природе. Манастири првих времена, дакле, нису били у црквену организацију уоквирени црквеној власти потчињени институти, него религиозне заједнице приватног карактера. Схваћање монаха најстаријег времена о њихову односу и односу њихове заједнице према редовној црквеној власти најбоље карактерише изјава монаха Натанаила, да за њега не постоје више нити епископ нити свет (ἐγὼ καὶ τοῖς κυρίοις μὴν τοῖς ἐπίσκοποις καὶ τῷ ὄλῳ κόσμῳ ἀπέθανον. Hist. Lans. XVI. ed. Buttler II p. 41/2). Али постепено су, услед све чешћих додира између монаха и цркве, и нарочито услед све чешће и јаче ингеренције монаха у готово све црквене ствари, формирале се правне везе и правни односи монаха и манастира према цркви односно прецизније према локалној црквеној власти; манастири су тако *via facti* ступили у правни организам цркве, У току даљег развитка створено фактично стање у међусобним односима монаштва и манастира те цркве било је од највишег законодавног органа цркве, икуменског синода у Халкедону, формално признато, легализовано, а уједно и даље изграђено и допуњено. Овим законодавством био је правни однос монаха и манастира према редовним црквеним властима генерално регулисан и манастири су тим актом постали од цркве правно зависни институти, чији су постанак, укупна функција и престанак били подвргнути јурисдикцији надлежних црквених власти.

Међутим и после законодавства Халкедонског синода, у доба непосредно иза овог синода, била је зависност манастира од црквене власти доста често само номиналне природе; манастири су умели да своју фактичну независност у многим правцу очувају тако да уопште није могло бити говора о потпуној фактичној субординацији манастира црквеној власти. Монаси и манастири су силом свог положаја као политички, црквено-

политички, економски и социјални фактор имали далекосежан и веома интензиван утицај готово на све области јавног живота, и органи црквених власти имали су приликом примене и спровођења на монаштво и манастире односећих се синодалних одредаба да се боре с великим тешкоћама и препрекама.

Ово стање и прилике побудили су по свој прилици цара Јустинијана I., да путем државног законодавства коригујући утиче и да све манастирске односе подробном регулисању подвргне. Основни принцип Јустинијанова, строго на синодално законодавство наслањајућег се законодавства о манастирама и монасима јесте што јача субординација манастира и њихових чланова јурисдикцији редовне црквене власти. Ово законодавство простира се генерално на манастире као такве и нормира тако рећи све области манастирског живота : оснивање и престанак манастира, устројство манастира, спољашње правне односе манастира и њихових чланова, унутрашње функције манастира и живот монаха. Јустинијаново законодавство о манастирима и монасима није додуше исцрпно и садржи у својим одредбама извесне празнине и непотпуности као нпр. о односу ктитора, ако исти није монах, према управи манастира, који је основао, надаље о престанку односно укидању манастира, о депозицији манастирског настојатеља, о примању деце у манастир, о сабору манастирског братства и његову односу према настојатељу, о вишим организационим формама код манастира итд. Али, апстрахујући од ових празнина, Јустинијаново законодавство о манастирима и монасима заслужује нарочиту пажњу као први покушај систематског државног, дакле световног нормирања манастирских односа.

Ја сам покушао да Јустинијаново законодавство о манастирима и монасима прикажем у облику расправе која има ову диспозицију : I. Оснивање и укидање манастира. II. Правни положај манастира : 1. однос манастира према држави ; 2. однос манастира према цркви ; 3. приватно правни положај манастира. III. Устројство (организација) манастира : 1. врсте манастира према облику устројства ; 2. чланство манастира : а) примање у манастирску заједницу ; б) искушеништво и полагање обета ; с) правна дејства ступања ; д) права и дужности чланова ; е) искључење из манастирске заједнице односно иступање из исте ; ф) прелаз у другу манастирску за-

једницу. 2. Сабор манастирског братства : а) састав ; б) компетенција. 3. Манастирска достојанства и звања : а) настојатељ : избор и компетенција ; б) апокрисијор : постављање и његове функције ; с) даљи манастирски функционари. 4. Генерални архимандритат (избор и правни круг генералног архимандрита) и више организационе форме у грчком монаштву. IV. Монастичко дисциплинарно право.¹

Краткоћа времена не дозвољава, да улазим у цео предмет у пуном обиму његову те сам због тога приморан, да се овде ограничим на излагање ових тачака ; 1. Правни однос манастира према редовној црквеној јурисдикционој власти т. ј. према епископу-у *ordinarius*-у дотичне територије ; 2. Организација манастирске управе : Настојатељ манастира и његов правни положај те сабор манастирског братства ; 3. Остали органи манастирске администрације ; 4. Генерални архимандритат или егзархат те монастичка дистриктуална (епархијска) и дијецезална скупштина.

§ 1. Правни однос манастира према редовној црквеној јурисдикционој власти. Локални *episcopus ordinarius*.

Већ законодавство Халкедонског икуменског синода је манастире и монахе у пуном обиму и сваком односу подвргло јурисдикцији локалног *episcopus ordinarius*. Јустинијаново законодавство о манастирима и монасима почива у битном на каноничком законодавству, али настоји да каноничко законодавство допуни појединачним одредбама, које се односе на спољашње правне односе и на унутрашњи живот манастира.

Јурисдикциона власт локалног *episcopus ordinarius* над манастирима, који леже на његову црквеноправном подручју, била је неограничена и простирала се на све области манастирског живота и делатности. Нити каноничко нити Јустинијаново право познаје манастире, који би уживали пуну или ограничену егземпцију од епископске јурисдикције.

Већ оснивање и градња једног манастира везани су за претходно одобрење локалног *episcopus ordinarius*. Почетку градње манастира претходи од надлежног епископа *in persona* обављено освећење, које се састоји из молитве и подизања

¹ Горња расправа биће публикована у часопису *Byzantinische Zeitschrift*.

крста на тачно фиксираном месту, где се има манастир подићи (Nov. 13 с. 1 [а. 535] ed. Zach. I 60; nov. 151 с. 7 [а. 545] ed. Zach. II 60; can. Chalc. 4). Акт оснивања манастира у правом смислу речи, дакле организацију нове манастирске заједнице обављао је у већини случајева сам ктитор, обично у споразуму са члановима будуће манастирске заједнице било из властите иницијативе било на жељу и молбу других (интимација). Сам акт оснивања подлежао је несумњиво конфирмацији од стране локалног *episcopus ordinarius*, који је у вези с конфирмацијом нове манастирске заједнице обично предузимао и напред споменуто бенедикцију.

Епископ имао је строго да бди над тим, да манастири стално и непромењено служе својој првобитној сврси и да се то њихово опредељење интактно очува; епископ не сме ни под каквим околностима и уветима дозволити, да манастири и у њихову власништву налазеће се некретнине и покретности пређу у власништво и посед световних личности и да ступе у службу профаних сврха (Nov. Just. 148 с. 7 ed. Zach. II 254; can. Chalc. 24).

Важно право надлежног локалног епископа је конфирмација и каноничка институција новоизабраног манастирског настојатеља. У доба пре Јустинијанова законодавства није био обичај да се избор настојатеља подастире надлежном епископу ради конфирмације. И каноничко законодавство халкедонског икуменског синода није нашло за потребно, да ваљаност и правоћност прописно обављеног избора учини зависним од одобрења и конфирмације надлежног епископа. Цар Јустијан I је у вези са својим легислативним регулисањем избора настојатеља у својој првој легислативној диспозицији од год. 530 (Cod. Just. I 3, 46) као и у каснијим легислативним диспозицијама (nov. 13 с. 9 и 155 с. 34 ed. Zach. I 65/6 и II 318/9) донео одредбу да се обављен акт избора настојатеља има надлежном епископу у сврху конфирмације подастри. Епископ има у смислу Јустинијанове одредбе право, да цео изборни акт и антеценције истог као и карактер те верско и црквенополитичко расположење новоизабраног настојатеља испита и према резултату испитивања дотични избор потврди односно потврду ускрати. Одредбе напред споменуте три Јустинијанове конституције показују знатне међусобне разлике како у формалном погледу тако и у погледу садржине. Док одредба

друге конституције чини утисак као да укида право избора сабора манастирског братства и да постављање настојатеља чини искључивим правом надлежног епископа, докле трећа конституција садржи диспозицију, да надлежни епископ има под свим околностима да подели конфирмацију изборном акту и личности коју је манастирски сабор за настојатеља изабрао (τοῦ-ὄσιωτά του ἐπίσκοπου ὅφ δὲν τὸ μοναστήριον τέτακται τὸν οὕτως ἐπιλεγόμενον πᾶσι τρόποις ἡγούμενον προβαλλομένου). Конкретан случај директног постављања настојатеља од стране надлежног епископа имамо приликом оснивања манастира у Кратеји (граду пров. Нонорја у М. Азији, али овде ваља узети у обзир, да је ктитор манастира био световна личност (министар финансија Johan), коме је свакако много било стало до тога, да личност коју је он узео у изглед за положај настојатеља новооснованог манастира, буде формално директно од надлежног епископа на тај положај постављена. Без потврде од стране надлежног епископа новоизабрани настојатељ манастира није могао обављати ниједну функцију, која спада у правни круг настојатеља као таква.

Компетенција локалног *episcopus ordinarius* обухвата и право надзора над манастирима и члановима манастирских заједница, подвргнутих његовој јурисдикцији, а у вези с тим и дисциплинарни власт, која је била безуметно потребна ради што ефикаснијег вршења надзорног права. Епископ је водио надзор над извршавањем на манастир и монахе односећих се државних и црквених правних прописа и законских одредаба те је у ту сврху имао право да било лично било путем нарочитих својих органа (ἐκδικοὶ τῆς ἐκκλησίας) у све манастирске послове ингерира и да према констатованом налазу учини диспозиције, које би ситуација изискивала и које би за сходне нашао (Nov. 100 с. 4 ed. Zach. II 24/5). *Episcopus ordinarius* има у конзеквенцији свог надзорног права да води надзор у погледу тога, да монаси и монахиње ни под којим околностима не напуштају своје манастире и лутају по градовима, па ни у случају ако би имали да свршавају неопходно нужне личне послове (Nov. 155 с. 42 ed. Zach. II 323/4). Већ претходници цара Јустинијана I. издали су наредбе, да монаси и монахиње без писменог одобрења надлежног локалног епископа не могу предузимати никакво путовање у Цариград, Антиохију и друге градове (наредба

царева Теодосија II. и Валентинијана III. од г. 455 Cod. Just. I 3, 22 и царева Леона I. и Антемија од г. 474 Cod. Just. I 3, 29). Ова мера била је условљена и изазвана разноврсном и јако разгранатом политичком, а нарочито црквенополитичком акцијом и агитацијом монаха у V. стол. Истој сврси служи и одредба *cap. Chalc. 4 и 23.*

Специјално право епископа било је постављање једног старог монаха за саветника и апокрисијара у женским манастирима као и двојице пресвитера и једног ђакона у истим манастирима у сврху обављања богослужбених функција (Cod. Just. I 3, 43 ; nov. 155 c. 36 ed. Zach. II 320/4.).

У вршењу горњег надзорног права епископи су неки пут учинили тиранске поступке и atrocитете, и шта више прелазећи границе своје компетенције арогирали себи права државне власти (ср. н. др. поступак епископа града Халкедона против архимандрита Александра и Хипатија, који је кулминирао у доношењу *sententiae exilii* против споменутих архимандрита и издавању налога епископским егзекутивним органима, да ову одлуку изврше, *Callinici vita s. Nupatii p. 118/9*, или пак од јерусалимског епископа извршено насилно одстрањење монаха Геласија и јерусалимске катедралне цркве (*Arophth. patr. Migne P. gr. 65 col. 149-152*).

Супротну слику пружа ренитентно држање појединих монаха па и целог монашког збора појединих црквених области не само према њихову легитимном *episcopus ordinarius*, него и према највишем органу целе цркве, према икуменском синоду. Амо спада поступак Хипатија према цариградском епископу Несторију, кога Хипатије због његова антиортодоксног расположења није више сматрао епископом те је приликом приношења св. жртве на литургији изоставио уобичајену комеморацију Несторија као надлешног епископа. (*Callinici vita 5. Nupatii p. 107*). Ово самовољно прекидање црквене комуније и пропуст комеморације надлешног епископа, који још није правомоћно осуђен од стране компетентног црквеног судског форума, карактерише се као акт најгрубље ренитенције и најтеже инсубординације. Палестински монаси су као целина заузели најодлучније становиште против закључака халкедонског икуменског синода, прогласили их неваљаним и ништавним и агитовали међу народним масама против истих закључака (*Cyrilli vita s. Euthymii Anal. gr. I 55-6*).

Као саставни део епископског права надзора над манастирима фигурирало је право епископа, да прелаз монаха из једног манастира у други по свом нахођењу дозволи или забрани (*Nov. Just. 13 c. 7 ed. Zach. I 65*).

Важно право било је епископима подељено стварањем привилегисаног судског форума за монахе. Цар Јустинијан је на име у својој конституцији од г. 539 (*nov. 98 ed. Zach. II 9 sqq*) донео одредбу, да између монаха и цивилних личности пендентни правни спорови и процеси буду изузетно од редовних цивилних судова и епископима делегирани, а истовремено су епископи добили налог, да процесе, које би цивилне особе покренуле против монаха и монахиња његова црквеноправног подручја, по прописима важећих државних закона и црквених канона расправљају и одлуке доносе (ср. осим напред споменутих закона и *nov. 155 c. 21 ed. Zach. II 310-2*).

Напослетку веома важно је било право локалног епископског *ordinarius*, да врши надзор над администрацијом и руковањем манастирског иметка. Свака алијенација као и уопште свака промена супстанције манастирског иметка била је везана за одобрење надлежног епископа. Овамо спада и претварање краткорочног закупа манастирских добара у вечити, наследни закуп т. зв. *emphyteusis*¹ (ср. одредбе у *Cod. Just. I 2, 17*; *nov. 148 c. 6 ed. Zach. II 250-1*).

§ 2. Настојатељ манастира и сабор манастирског братства.

Устројство односно организација манастира служи поглавито сврхама постигнућа хришћанског односно монашког савршенства (*τελειότης*) и добијања спаса душе (*σωτηρία ψυχῆς*); постигнуће ових циљева условљено је и осигурано строгом дисциплином. Основни принципи киновитског манастирског устројства, коме Јустинијаново законодавство главну пажњу обраћа, јесу с једне стране апсолутна једнакост чланова манастирске заједнице међусобно, која налази спољашњег израва у називу *ἀδελφός* и у једнаком начину живота свих чланова манастирског братства, с друге стране пак безуветна суборди-

¹ О развиту овог манастира ср. *L. Ritteis, Zur Geschichte der Erbpacht. Leipzig 1901* и *M. Rostowzew, Studien zur Geschichte des römischen Kolonats. Leipzig 1910*.

нација свих чланова заједнице вођству настојатеља. Ресигнација сваког појединог члана братства на властиту вољу (*ἀποταξασθαι τοῖς ἰδίοις θελήμασι*) и апсолутна покорност (*ὑπακοή*) према настојатељу манастира важе опћенито као најсигурнија средства, помоћу којих поједини члан манастирске заједнице може постићи спасење (*μέγιστοι γὰρ εἰς σωτηρίαν ψυχῶν φάρμακον ἐγίνωσκεν ὑπάρχειν τὴν κατὰ θεὸν ὑπακοήν* Theodori *encomion in s. Theodosium ed. Usener p. 75*; *ὁ δὲ* (sc. *Нуратиос*) *патрикῆ ὑπακοήν φερόμενος καὶ γινώσκων ὅτι ὑπακοή ζωὴν κατεργάζεται* [Joh. XII 50] *Callinici vita s. Нуратии p. 15/6*). Између настојатеља и манастирског братства постоји апсолутна неједнакост, аналогно односу између оца и његове деце између учитеља и ученика између пастира и оваца те између Христа и његова духовна стада. Манастирски настојатељ је слика и прилика самог Спаситеља, а ово схватање положаја настојатеља унутар манастирске заједнице принципијелно и *ipso iure* искључује сваку могућност и помисао на једнакост права; повреда принципа послушности према настојатељу, прекршивање његових налога и забрана те неизвршивање његових заповести сматра се идентичним са повредом послушности према самом Спаситељу.

Устројство киновитског манастира је строго монархичко; положај настојатеља једнак је положају хеленистичког монарха. Настојатељ⁴ је у вршењу своје управне власти једино у погледу алијенације црквено манастирског иметка и претворања краткорочног закупа у вечити наследни закуп везан и ограничен, док у свим осталим управним актима никако није везан за *consensus* свог братства. Достојанство и звање настојатеља није ни временом ограничено т. ј. оно је у принципу доживотно. Упражњење настојатељског положаја наступа смрћу добровољним одступом (ресигнацијом) и правоваљаним депозицијом од стране претпостављене црквене власти.

После сумарног увода о положају настојатеља уопће прелазимо на приказ постављања настојатеља, његову компетенцију и однос компетенције настојатеља према компетенцији манастирске заједнице или братства.

⁴ У грчкој терминологији постоје за означавање настојатеља три термина: *ἡγούμενος*, *ἀρχιμανδριτικός* и *ἔββας*. У терминологији држ. закона употребљују се сва три термина, први најчешће а последњи веома ретко. Каноничко законодавство икуменских и топичких синода до *incl. 787* познаје само први термин. У хагиографској литератури јављају се *promiscue* сва три термина.

Пре Јустинијанова законодавства по свој прилици у грчким манастирима уопће није било фиксираних и јединствених прописа у погледу попуњавања положаја настојатеља. Приликом самог акта оснивања манастира избор настојатеља уопште није могао доћи у обзир; свагдањи ктитор, уколико је био истовремено и монах, постојао је *ipso iure* предстојник свог новоснованог манастира, а ако је ктитор био световњак, делегирао би управу манастира оној монашкој личности, коју је сматрао најпогоднијом за тај положај и за вршење систематских функција. У току даљег развитка, све до конца прве трећине VI. стол., био је уобичајени *modus* попуњавања вакантног настојатељског положаја десигнација од стране настојатеља, који је умирао или са свог положаја одступао; попуњавање овог места избором, који је вршило братство дотичног манастира, ретко се догађало, као што се види из сачуваних савремених извора. О каквој конфирмацији извршеног акта постављања настојатеља, који би вршио надлежни *episcopus ordinarius*, нема у изворима још никаква трага.

Тежња, да се постављање настојатеља у свим манастирима јединствено регулише, и евентуалне распре, које би том приликом могле настати, за будућност предупредити, побудила је вероватно цара Јустинијана, да законодавним путем статуира своје прописе и одредбе, које се односе на постављање настојатеља (*Cod. Just. I 3, 46* од год. 530. *nov. 13* од год. 535. с. 9 *ed. Zach. I 65/6* и 155 од год. 546 с. 34 *ed. Zach. II 318/9*). Према одредбама ових конституција тече изборни акт настојатеља како следи. Код избора учествују два црквеноправна фактора: сабор манастирског братства, који предузима и извршује избор, но није извесно да ли овај акт обавља *motu proprio* на основу властите пуномоћи или на основу налога више црквене власти, и компетентан *episcopus ordinarius*, који извршеном изборном акту подељује или ускраћује своју компетенцију. Активно и пасивно право избора имају сви чланови манастирског братства. Сам пак изборни акт врши братство као целина али и већина братства има право да правоваљан изборни акт обави. О самим модалитетима избора не налазимо у Јустинијановим конституцијама никакве ближе одредбе. Јустинијанове конституције садрже у битности идентичне одредбе гледе својстава, која важе као претпоставка за избор на положај настојатеља; као таква својства истичу се дужина

боравка у дотичном манастиру, ранг који неко заузима у манастирској хијерархији, а као нарочито одлучан момент важи лична ваљаност и специјално способност за управу. *Aetas canonica* није фиксирана у овом погледу. Изборни акт подлежи потврди надлежног *episcopus ordinarius*, који има право да избор потврди односно потврду ускрати; исти епископ извршује и каноничку институцију. Тек актом конфирмације и институције постаје изборни акт коначан и правоваљан и овим актом истом ступа новоизабрани у сва права настојатеља.

Компетенција манастирског настојатеља је неограничена; у његовој личности концентрисана је сва управна власт. Она се простире на све области живота и делатности манастирске заједнице. У смислу Јустинијанове легислације настојатељ је једини позван, да одлучује о примању у манастир искушеника. У погледу права примања у монашки сталеж показују одредбе *nov. 13 c. 2* и *nov. 155 c. 35 ed. Zach. I. 60 —2* и *II. 319* битна неслагања; док је у смислу прве одредбе настојатељ везан за савет и *consensus* манастирског братства, друга му одредба додељује право искључивог одлучивања у том питању без претходног саслушања манастирског братства (*ἐὰν μὲν ὑψίστος ἔστιν ὅτι οὐδεμὴ τῶν ὑποκειται, ὁ ἡγουμενος τοῦ μοναστηρίου ὅτε συνίδει τὸ σῆμα αὐτῶ παράσχοι*). Акт примања у монашки сталеж не потребује епископске конформације. Специјалну одредбу садржи Јустинијанова легислација у погледу примања у монашку заједницу монаха, који хоће да прелазе из једног манастира у други. *Nov. 13 c 7 (ed. Zach. 65)* предвиђа могућност, да такав брат буде примљен у заједницу другог манастира, док *nov. 155 c. 42 (ed. Zach. II 323)* енергично позива манастирске настојатеље, да таквим особама ускрате примање у заједницу. У прејустинијановој епоси право примања нових чланова заједнице спадало је искључиво у компетенцију настојатеља; само у ретким случајевима имао је настојатељ обичај, да претходно затражи савет свог братства.

У погледу подељивања отпуста једном брату из манастирске заједнице Јустинијанова легислација уопће не садржи никакве диспозиције. Из материјала, садржана у житијама светитеља монаха, види се, да је подељивање отпуста било резервисано нахођењу манастирског настојатеља. Акт отпуста није подлежао одобрењу надлежног епископа.

Настојатељ у свом манастиру врши неограничену законодавну и наредбодавну власт. : он има право допуњавања и модификације постојећих регула и прописа те право издавања наредаба и нових прописа. Њему припада искључиво право интерпретације и примењивања манастирских регула. У области легислације и примене закона манастирски настојатељ није ограничен никаквим конститутивним манастирским органом. Сви налози и наредбе настојатеља морају се безуветно поштовати и извршити.

У рукама настојатеља концентрисана је сва администрација манастира и његових добара. Настојатељ додељује сваком брату у манастиру његов делокруг, који одговара способности сваког појединог, и ниједан брат не сме додељену му позицију и функцију самовољно напустити, него мора до даљег у тој ствари расположења свог настојатеља под свим околностима истрајати у вршењу пренесене му функције (ср. н. пр. *Callinici vita s. Nupatii* р. 12-13). Настојатељ води администрацију манастирског иметка редовито путем од њега у ову сврху постављеног нарочитог органа економа (*οικονομος*), али је у питањима алијенације и замене манастирских добара, и претварања краткорочног закупа у вечити или наследни везан за пристанак братства (ср. конституцију цара Анастасија I. *Cod. Just. I 2, 17* и *nov. Just. 148 c. 6 ed. Zach II 250/2*). Ови правни послови међутим потребују, да би добили правоћност, саизволу и одобрење надлежног *episcopus ordinarius* (ср. *ibidem*). У тесној вези с администрацијом црквеног иметка стоји руковођење харитативне службе манастира, која је у то доба била већ јако развијена и обухватала готово све гране практичног милосрђа (*ξηνοδοχεια, वोσοκομεια, πτωχεια, ορφανοτροφεια, υτροκομεια, бресфотрофеиа*) и знатно допринела ублажењу социјалне нужде и невоље (ср. *Callinici vita s. Nupatii* р. 12-3; *Theodori encomion in s. Theodosium* р. 39-41).

Манастирски настојатељ има право надзора гледе одржавања и вршења прописа о богослужењима у манастирском храму те с тим у вези има право, да чини измене у погледу времена почетка и трајања богослужења. Потчињени орган настојатеља за диригирање богослужења је канонарх (*κανονάρχης*), у чији делокруг спада старање о вршењу манастирских богослужења те извршивању свих наредаба настојатеља, које

се тичу богослужења (cf. н. пр. Theodori encomion ins. Theodosium pp. 48, 86-7).

Настојатељ има далекосежно надворно право и неограничено дисциплинарно казнено право над монасима који се налазе под његовом јурисдикцијом. Овај надвор обухвата цео њихов живот и рад. Најважнија страна настојатељеве управе је φροντίς τῶν ἀδελφῶν, а највиши циљ његове управе је да сваком поједином манастирском брату осигура постигнуће спасења душе и у том погледу настојатељ врши позив Спаситеља, који је дошао да све људе спасе (Callinici vita s. Nupatii p. 134-5). Да би настојатељ овај задатак могао успешно извести, потребно је с једне стране вршење строге клаузуре, а с друге стране настојатељ може у случају потребе по властитом нахођењу чинити употребу од своје дисциплинарне власти те против појединих чланова манастирског братства који су се огрешили било против постојећих манастирских правила било против специјалних заповести и наредаба настојатеља, дисциплинарно поступити и природи престапа одговарајуће казне одредити, а против тежких преступника и крајње казнено средство, искључење из манастирске заједнице, применити (Nov. 100 с 1, 4, 5 и 6 ed. Zach. II 23/8).

Настојатељ фунгира надаље као представник и заступник манастирског братства у судским стварима, код процеса, које је трећа особа код надлежног епископа против појединих монаха покренула (Nov. 98 с 1 ed. Zach. II 9).

Напослетку настојатељ је природни заступник манастира у свим спољашњим односима његовим : на икуменским и епархијским синодима, код локалног episcopus ordinarius, и код световних власти. Ово заступање настојатељ врши било непосредно и лично било пак путем делегације овог права манастирском викару или апокрисијару.

О сабору манастирског братства ((ἀδελφότης, συνοδία τῶν ἀδελφῶν) може се с обзиром на сачувани материјал само веома мало рећи. Компетенција братства јако је ограничена ; његова најважнија права су : избор настојатеља суделовање при примању нових чланова братства и нарочито право саизволе и пристанка на алијенацију и замену црквених добара те претварање привременог карткорочног закупа у наследни и вечити закуп. Посве изолирана је појава отпор и револт целог

братства или већег дела истог против владајућег настојатеља с представком локалном епископу, да место настојатеља, које братство сматра упражњеним, попуни именовањем новог настојатеља (*vita s. Sabbae ed. Cotelarius Eccl. gr. mon. III 245/6 и 267/70*).

(Свршиће се)

Филарет Гранић.
